

Inspirasjonshefte for omsorgssentre om skolesamarbeid

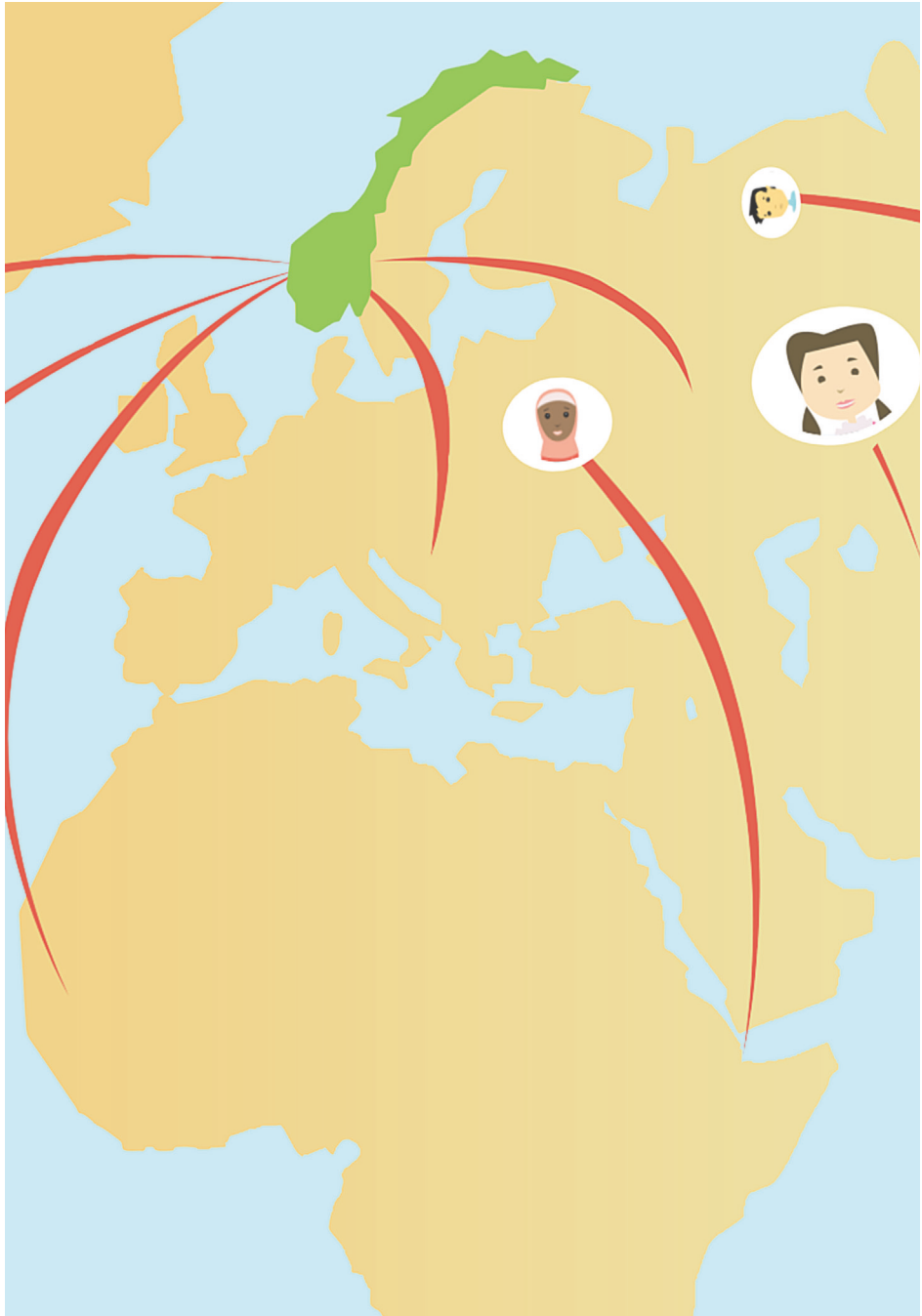

INNHold

Inspirasjonshfte for omsorgssentre om skolesamarbeid

Forord	5
1 Enslige mindreårige asylsøkere og skole	6
1.1 Formål	10
1.2 Skoleveilederen	10
2 Tema	12
2.1 Ankomst	12
2.1.1 Oppstart	12
2.1.2 Når barna ankommer omsorgssenteret	14
2.1.3 Når det tar tid før barnet får det skoletilbudet det har krav på ..	15
2.2 Organisering av skolesamarbeidet	16
2.2.1 Informasjon til elever og foreldre	16
2.2.2 Samarbeid mellom omsorgssenter og skole	17
2.2.3 Motivere barna	23
2.2.4 Strukturert samarbeid med skolen	24
2.2.5 Utveksling av informasjon og taushetsplikt	24
2.3 Pedagogikk	26
2.3.1 Pedagogiske grunnprinsipper	26
2.3.2 Lærernes norsk- og pedagogikkkompetanse	26
2.3.3 Lærers kompetanse innen norsk som andrespråk	27
2.3.4 Gruppestørrelse og gruppeinndeling	28
2.3.5 Skolepersonale deltar på opplæring på omsorgssenter	28

2.4	Ideer til skoleaktiviteter	29
2.4.1	Inkludering på skolen	29
2.4.2	Svømmeopplæring og biblioteksbesøk	30
2.4.3	Sommerskole	30
2.5	Overordnede grep	34
2.5.1	Et godt system for minoritetsspråklige elever	34
2.5.2	Skolers organisering av undervisningen	36
2.5.3	Bruk av tolk	37
2.5.4	Introduksjon til skolehverdagen	38
2.5.5	Oppfølging av barnets skolegang	39
3	Oppsummering	40

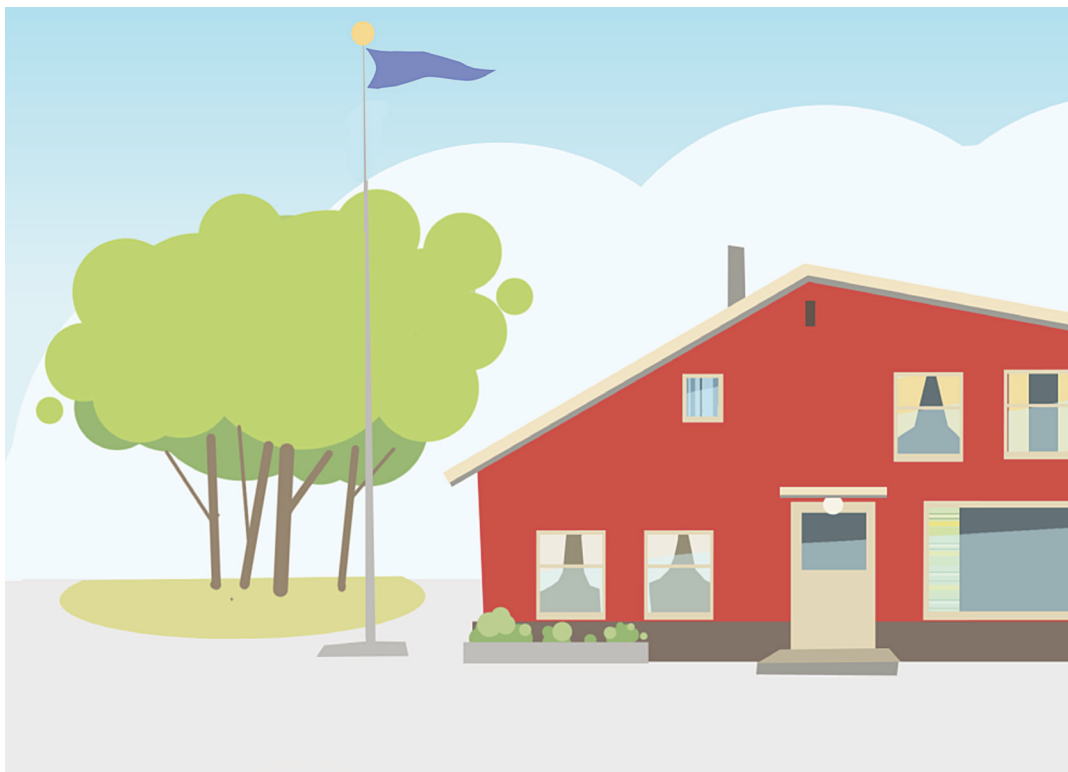
FORORD

Antall enslige mindreårige asylsøkere som kommer til Norge varierer over tid. Noen ganger legges omsorgssentre ned, andre ganger etableres nye. Raskt økende antall ankomster av enslige mindreårige og dermed flere nye omsorgssentre, gjør at det er et behov for å høste og dele erfaringer.

Dette er et hefte for omsorgssentre om skolesamarbeid. Hftet bygger på erfaring som de fire statlige omsorgssentrene og tilhørende skoler har tilegnet seg over tid. Vi har spurt de skoleansvarlige ved de fire omsorgssentrene om hva og hvordan de har lykket med arbeidet i forhold til skole, og hva de mener er suksessfaktorer. Vi har også spurt representanter for skolene om det samme, slik at vi både har omsorgssentrene og skolenes perspektiv. Samtlige har også blitt spurt om gode grep. Inspirasjonsheftet har ikke som mål å være uttømmende eller vitenskapelig. Eksemplene i heftet er presentert nært opp til slik informantene presenterte dem. Der hvor flere informanter hadde sammenfallende eksempler, har vi enten presentert dem hver for seg eller skrevet dem sammen til ett eksempel. Der hvor det er flere eksempler, kan det være ulike tilnærminger og råd. Dette viser at det kan være ulike måter å arbeide med barna på.

Vi håper at heftet vil være til inspirasjon når du skal arbeide på omsorgssentrene i forhold til barnas skolegang.

Materialet til heftet er basert på intervjuer gjort av Deloitte i perioden desember til januar 2015/2016. Deloitte vil takke omsorgssentrene og skolene som har delt sine erfaringer og kunnskap gjennom intervjuene.

1 ENSLIGE MINDREÅRIGE ASYLSØKERE OG SKOLE

Barn og unge i Norge har rett og plikt til grunnskoleopplæring. Opplæringen starter normalt det året barnet fyller seks år. Den blir dermed normalt avsluttet det året barnet fyller 16 år, jf. opplæringsloven § 2-1. Dette gjelder så lenge barnet oppholder seg i Norge, uavhengig av om de har lovlig opphold eller ikke. Asylsøkerbarn har rett til grunnskoleopplæring fra det tidspunktet det er sannsynlig at barnet skal oppholde seg i Norge lenger enn tre måneder. Siden det vil ta mer enn tre måneder å behandle asylsøknader, har barn i opplæringspliktig alder rett til opplæring fra dag én når de ankommer landet. Ungdom under 18 år som oppholder seg lovlig i landet mens de venter på å få avgjort søknaden om oppholdstillatelse, har etter søknad rett til videregående opplæring, jf. opplæringsloven §

3-1 Dersom de ikke har rett til videregående opplæring kan de ha rett til grunnskoleopplæring for voksne, jf. opplæringsloven § 4A-1.

Evalueringen av omsorgsreformen for enslige mindreårige asylsøkere viste at barna er svært tilfredse med det skoletilbudet de får (Williksen, Karlson, Martinsen, Sivertsen, & Haarberg, 2014). Det å få gå på norsk skole med norske barn er noe av det som betyr mest for barna.

De fire statlige omsorgssentrene (som var de eneste omsorgssentrene som var i drift da evalueringen ble gjennomført) har et godt samarbeid med sine respektive vertskommuner om skoletilbudet.

Både omsorgssentrene og vertskommunene har gjort seg en del erfaringer underveis. Begge parter har foretatt endringer og tilpasninger i sitt tilbud og i sin arbeidsform for å få et skoletilbud som er tilpasset barnas behov.

Erfaring viser videre at de fleste mindreårige asylsøkere på omsorgssentrene ønsker å starte på skole så raskt som mulig. De fleste barn i ungdomsskolealder begynner i en egen innføringsklasse, mens praksis for barn i barneskolealder er at de ofte får særskilt språkopplæring i egen gruppe samtidig som de inkluderes i vanlig klasse i mange fag.

De fleste av barna gir uttrykk for å ha hatt gode og nære relasjoner tidligere. De framstår i all hovedsak som ressurssterke barn som viser stor grad av selvstendighet og vilje til å ta ansvar for seg og sitt. De er tilpasningsdyktige og ivrige etter å vise at de kan mestre livet i et nytt land, men samtidig har noen av barna utfordringer som krever særlig oppfølging på skolen. Det vi ellers vet om barna som gruppe, og som er særlig relevant for barnas opplæringssituasjon, er at barna:

- ikke snakker eller forstår norsk og vil trenge tolk og/eller tospråklig lærer
- har generelt god sosial kompetanse
- er preget av å være i en usikker situasjon, spente på om de får bli i landet og eventuelt hvor de skal bosettes
- kan ha psykiske utfordringer som påvirker skolegangen
- ofte har lite skolegang fra hjemlandet, flere er analfabeter
- har kompetanse på andre områder enn norske barn ved for eksempel å ha arbeidet i stedet for å gå på skole i hjemlandet

Vi vet også at de fleste barn på omsorgssentre kommer fra kulturer med annet syn på barneoppdragelse enn i Norge. De har vokst opp med andre tradisjoner og verdier, og vi ser at disse barna ofte kan trenge en annen type oppfølging enn andre barn i norsk skole, både hjemme og på skolen.

1.1 Formål

Formålet med inspirasjonsheftet er å vise gode eksempler på hvordan enslige mindreårige asylsøkeres skolegang kan ivaretas. Målet er å tilgjengeliggjøre kunnskap om god praksis for omsorgssentrene. Heftet kan også være til glede for skoleeiere og skoleledere.

1.2 Skoleveilederen

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) samarbeidet i 2015 med Utdanningsdirektoratet (Udir) om en veileder¹ for å synliggjøre mulighetene for samarbeid og å legge grunnlag for en god informasjonsutveksling mellom skolen og barnevernet.

Omsorgssenteret og skolen bør inngå et gjensidig, forpliktende samarbeid. Dette innebærer blant annet

- vurdering av om barna får den opplæringen de har rett på, og om skolesituasjonen fungerer tilfredsstillende
- formidling av informasjon fra skolen til omsorgssenteret og barnets representant om barnets opplæringstilbud

Ansatte på omsorgssenteret bør

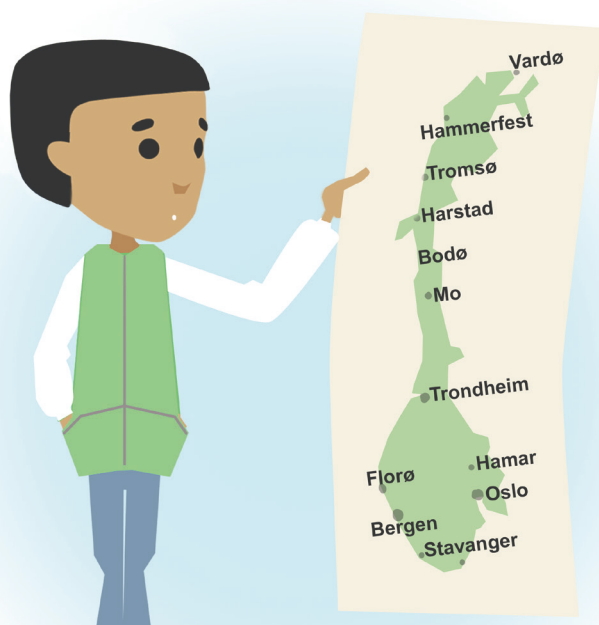
- oppmuntre og veilede barn i å lære seg norsk språk og gi tilpasset leksehjelp
- gi barna informasjon om det norske skolesystemet og hva skolen forventer av barna
- styrke og opprettholde barnets motivasjon og mestringsfølelse

¹ Link: <http://www.bufdir.no/Barnevern/Skoleveileder/>

- vurdere særskilt bistand til lekser
- ha rutiner for oppfølging av lekser internt på omsorgssenteret
- ha rutiner for samarbeid med skolen

Alle omsorgssentre skal ha en skoleansvarlig som har ansvar og oppgaver knyttet til å

- ivareta skole- og opplæringssituasjonen til det enkelte barn som bor på omsorgssenteret
- tilrettelegge for et godt samarbeid med skolene som barna på omsorgssenteret benytter

2 TEMA

Innholdet i heftet er tematisk inndelt. Hvert tema viser erfaringer og eksempler fra omsorgssentre eller skoler. Det som presenteres viser at det er ulike tilnærminger og måter å arbeide med barna på.

I tekstene er fortellerstemmen enten et omsorgssenter eller en skole/kommune. Det vil framgå av teksten når det er en skole eller et omsorgssenter som er informant.

2.1 Ankomst

2.1.1 Oppstart

Da omsorgssenteret skulle etableres inviterte vi kommunen til et møte der vi informerte om blant annet antallet plasser, planene for etablering av omsorgssenteret samt bakgrunnen og behovene til barna som skulle bo på omsorgssenteret. Dette var viktig fordi vi visste at det kunne bli en utfordring for kommunen å etablere et godt skoletilbud med tilstrekkelig kapasitet og kvalitet raskt.

I forbindelse med oppstarten skrev omsorgssenteret under en samarbeidsavtale med kommunen. Denne dekker flere områder, herunder også forhold knyttet til skoletilbudet til barna ved omsorgssenteret. Avtalen beskrev helt konkret hvilket skoletilbud barna skulle ha, hvordan skoletilbudet skulle organiseres, innholdet i undervisningen og samarbeidsrutiner mellom kommunen og omsorgssenteret. Samarbeidsavtalen sier at det skal være jevnlig samarbeid med kommuneledelsen, med rektor og mellom lærere og de ansatte på avdelingene på omsorgssenteret. Avtalen har vært et viktig bidrag til at vi har hatt et godt samarbeid med kommunen på alle nivåer.

Ved oppstart forsto vi at det var viktig at omsorgssenteret hadde egne ansatte med erfaring fra skolesektoren og med god kompetanse om barnas rettigheter til opplæring. Vi ansatte derfor en skoleansvarlig som hadde denne kompetansen. Dette medvirket til at vi fikk en god dialog med kommunen om hvilket tilbud barna hadde krav på og hvilke løsninger som ville være de beste. Blant annet ble vi enige om at barna ikke skulle ha et eget skoletilbud i en nedlagt skole slik kommunen først foreslo, men at det var viktig å etablere et tilbud på nærskolen slik at barna raskt ble en del av nærskolen. I denne fasen erfarte vi at det at omsorgssentre har kunnskap og erfaring om skolesektoren, kombinert med å ha en positiv innstilling, er viktig for å få til gode resultater i samarbeidet med kommunen.

Suksessfaktorer:

- *god informasjon fra omsorgssenteret til kommunen*
- *samarbeidsavtale mellom omsorgssenteret og kommunen*
- *ansatte med skolefaglig kompetanse på omsorgssenteret*
- *barna må få mulighet til å delta i en felles skolehverdag og ikke være en egen isolert gruppe*

2.1.2 Når barna ankommer omsorgssenteret

Erfaringen er at barna bør komme i gang med opplæring raskt. De fleste har forventninger om å gå på skole og setter pris på å komme raskt i gang. Det er likevel viktig at barna får falle til ro en ukes tid før de sendes på skolen. Etter at barnet har gått et par uker på skolen og vi fra skolen har blitt kjent med barnet, bør det første møtet mellom skolen og omsorgssenteret gjennomføres.

Både omsorgssenterets og skolens viktigste mål er at elevene skal føle seg trygge. Skolen må få relevant bakgrunnsinformasjon om forhold som har betydning for barnets skolegang, for eksempel tidligere skolegang, konsentrasjonsproblemer, psykiske utfordringer m.m².

Det kan ta noe tid for skolen å få en assistent på plass i klassen (på barnetrinnet) når det kommer nye barn. For å bidra til at barna kommer raskt i gang med skoletilværelsen, har omsorgssenteret valgt å stille med en assistent i en kort periode fram til skolen får på plass en egen assistent.

Suksessfaktorer:

- *kom raskt i gang med skole*
- *personale fra omsorgssenteret blir med på skolen inntil skolen har fått tilsatt en assistent*

² Ansatte på omsorgssenteret må være godt kjent med reglene om taushetsplikten, opplysningsretten og opplysningsplikten.

2.1.3 Når det tar tid før barnet får det skoletilbudet det har krav på

Høsten 2015 kom det mange barn på kort tid, og det tok tid for skolen å få på plass et skoletilbud for barna. Omsorgssenteret utarbeidet da et «undervisningsopplegg» for barna i påvente av at skoletilbudet ble etablert. Målet var å forberede barna på skolehverdagen, strukturere hverdagen deres og gi dem meningsfylte aktiviteter den første tiden. Opplegget var i utgangspunktet frivillig for barna å være med på. Noen kom og gikk de første dagene. Etter hvert deltok alle de nyankomne. Aktivitetene varte i to timer midt på dagen i et rom utenfor boligen. Dette for å framheve at dette var en annen type aktivitet enn det barna holder på med i boligen.

Opplegget ble drøftet med skolen før vi satte i gang. Skolen bidro med et aktivitetshefte i norsk og matte, og ga råd om hvordan vi burde jobbe. «Undervisningen» foregikk i hovedsak på norsk. Barna øvde på alfabetet og regning, og brukte mye tid på aktivitetsheftene. De lærte også om skolesystemet og det å bo i Norge, og dro på besøk i banken og på biblioteket.

Tilbakemeldingene fra skolen er at disse barna raskere kunne gå fra innføringstilbud til ordinær klasse.

Suksessfaktor:

- «undervisningsopplegg» for barna inntil skoletilbudet kommer på plass

2.2 Organisering av skolesamarbeidet

2.2.1 Informasjon til elever og foreldre

Vårt omsorgssenter har god erfaring med å delta på skolens informasjonsmøter. Ansatte fra omsorgssenteret informerer om enslige mindreårige og deres situasjon i elevenes allmøter og på foreldremøter. Det informeres om det å være på flukt, hva det vil si å bo på et omsorgssenter, og saksbehandlingsprosessen. Erfaringen er at dette bidrar til større toleranse for de enslige mindreårige og deres spesielle situasjon både på skolen og i lokalmiljøet.

Suksessfaktor:

- *informere om enslige mindreårige asylsøkere på elevens allmøter og på foreldremøter*

2.2.2 Samarbeid mellom omsorgssenter og skole

De følgende eksempler viser at det er nyanseforskjeller når det gjelder struktur, rammer og systematikk.

Eksempel 1

Ansatte på vårt omsorgssenter har under hele oppholdet klare forventninger til barna om at de møter opp i tide til skolestarten og at de er på skolen hele tiden. Vår arbeidsgruppe er samstemt og vi uttrykker alle de samme forventninger til barnet. Barna skal være i seng når det er ro i huset, og vi har klare forventninger om at alle står opp når de blir vekket.

Alle omsorgssentre skal ha en skoleansvarlig og vår skoleansvarlige har hatt hovedkontakten med lærerne på skolen. Dette har gjort at det har vært lett for skolen å ta kontakt hvis de har lurt på noe, og det har også vært lett for oss å organisere arbeidet. Det er en fordel om den

skoleansvarlige har pedagogisk bakgrunn, men det er ingen forutsetning for at samarbeidet skal fungere godt. Kontinuitet i kontakten med skolen har gitt en tett og god dialog. I den løpende dialogen med skolen har vi noen ganger vært uenige om hvorvidt barnas rettigheter har blitt ivaretatt. Da har vår kompetanse på regelverket på opplæringsområdet vært viktig for å få en god dialog med skolen om endringer og forbedringer til det beste for barna.

Det er nødvendig å ha gode interne rutiner for hvordan ansatte på omsorgssenteret skal følge opp barnas skolegang. Rutinene gjelder oppfølging av det sosiale, leksehjelp, matpakke, gymtøy, osv. Siden hverdagen er preget av at det er mange voksne involvert i oppfølgingen av barna, er rutinene viktige for å sikre stabilitet og forutsigbarhet.

På slaget kl.16 er det leksetid for alle barna. Hvis de ikke har lekser, blir det norskøving i stedet. Denne faste strukturen har gjort at de har gått på skolen, lært mye og fått god mestringsfølelse.

Noen barn som kommer er analfabeter, mens andre har åtte års skolegang. Barna har forskjellige forventninger til hva skole er. Vi har større tålmodighet og lavere forventninger til prestasjoner for barna som er analfabeter når de kommer til oss.

Ingen av barna kan norsk når de kommer. Vi merker at når de begynner å mestre språket – gjerne etter et par måneder – blir det færre misforståelser og barna slapper mer av.

Vi bruker ofte tolk og spesielt til kartlegging, formidling av viktig informasjon, i forbindelse med samtaler med læreren og når barna ønsker en samtale. Vi motiverer og oppmunttrer barna til å komme raskt inn i språket, derfor bruker vi ikke tolk i fritiden eller til leksehjelp. Rundt måltider snakkes det også norsk. Norsk er fellesspråket.

Suksessfaktorer:

- *klare normalforventninger*
- *tydelig struktur rundt skolen og tydelig leksetid*
- *skape mestringsfølelse rundt språk og skolen*
- *være godt forberedt til skoledagen*
- *motiver barna til å lære norsk og være tydelig på at norsk er fellesspråket*
- *skoleansvarlige med erfaring fra arbeid i skolen/undervisning*
- *gode interne rutiner for oppfølging av barnas skolegang*

Eksempel 2

Erfaringen fra vårt omsorgssenter er at åpenhet og tydelighet fra begge parter gir et godt klima for samarbeid. Dette krever en bevissthet om at vi må ta opp alt den andre parten har nytte av å vite om eller å diskutere. Erfaringsmessig kan det være lurt å informere om hva det vil si å være en turnusdrevet virksomhet.

Det er viktig med hyppig kontakt mellom skole og omsorgssenter for å sikre at tidsriktig informasjon når fram til alle som trenger det. I det daglige samarbeidet med skolen kan det være en god regel at personalet på omsorgssenteret tar rollen som «foresatt» og tenker at samarbeidet skal fungere som et vanlig skole-hjem-samarbeid. Samarbeidet skal ikke være personavhengig, og man bør arbeide med holdninger, arbeidsvaner og rutiner som sikrer at ting gjøres mest mulig likt.

Skolen og våre fagfolk har vært tett på barna. Der skolen har mistanke om psykiske utfordringer er dette kommunisert til oss, dersom vi ikke har hatt mistanke om dette selv. Skolen er ofte gode og raske med å forstå ADHD, mens vi på omsorgssentret lettere ser om adferd kan skyldes traume. Gjennom egne vurderinger og god kontakt med skolen får vi en bedre forståelse av barnet og hva det trenger.

Det kan oppstå utfordringer rundt barn/ungdom som har fått avslag på sin søknad om asyl, men som ikke er returnert enda. I disse situasjonene er det viktig å ha god dialog med skolen. Skolegang er viktig for disse barna og skal prioriteres selv om de etter hvert kommer til å forlate landet. Det er viktig å ha fokus på at hverdagen er god selv om situasjonen er vanskelig. Det er også nyttig for skolen å vite hvor lenge vi forventer at barnet vil bli ved omsorgssenteret.

Suksessfaktorer:

- *arbeide aktivt for å etablere et godt samarbeidsklima*
- *informasjon om driften ved omsorgssenteret*
- *hyppig kontakt mellom skole og omsorgssenter*
- *personalet på avdelingen tar rollen som «foresatt» i samarbeidet med skolen*
- *framheve viktigheten av skolegang også for barn/ungdom som skal returneres*

Eksempel 3

Det krever stor fleksibilitet fra kommunens og den enkelte lærers side å håndtere at barn fortløpende kommer til og flytter fra skolen gjennom hele året. Når barna i tillegg ofte har svært mangelfull eller forskjellig skoleerfaring, blir tett dialog med barnets omsorgspersoner viktig for å ivareta god kartlegging og oppfølging av barnet. For å lykkes med god dialog må også skolen få kunnskap om, og forståelse for, hvordan hverdagen på et omsorgssenter er. Det oppleves derfor verdifullt å ha ansatte på omsorgssenteret som både viser forståelse for utfordringene skolen møter, og som samtidig evner å synliggjøre overfor skolen hvorfor det ofte kan være vanskelig å imøtekomme skolens eventuelle ønsker om enda tettere oppfølging fra omsorgssentret.

Erfaring fra vår skole er at skolen bør få en skriftlig melding om barnets ankomst, språk, alder og om de har gått på skole tidligere. Det er også viktig for skolen å kjenne til spesielle forhold rundt det enkelte barn, så som relasjoner til andre barn på omsorgssenteret, søvnproblemer, oppfølging fra andre instanser (f.eks BUP) m.v.

Både skole og omsorgssenter er avhengig av at samarbeidet bygges på åpenhet og tillit. Begge parter bør være åpne for den andre partens synspunkter og faglige ståsted. Både skole og omsorgssenter bør diskutere hva de forventer av den andre. Rutiner for samarbeid bør etableres på grunnlag av det. Det bør også utarbeides rutiner for hvordan beskjeder skal gis. Erfaringen er at all informasjon også bør gis skriftlig (gjennom SMS eller e-post). Det reduserer risikoen for at noe glipper.

Barna er i kontakt med mange voksne i løpet av en dag og det er av stor betydning for barnas opplevelse av trygghet at de voksne framstår som samkjørte og konsekvente. I perioder hvor det er utfordringer med enkelte barn, er det viktig at de voksne (både ved skolen og omsorgssenteret) legger felles strategier for hvordan situasjonen kan løses. Det er enklere for skolen å være fleksibel og tilpasningsvillig når de vet hva det enkelte barn sliter med. Et eksempel på det er å gi barnet mulighet til å starte skoledagen litt senere i perioder når det sover dårlig.

Det forventes at de enslige mindreårige asylsøkerne gjør lekser, på lik linje med de andre elevene i klassen. Det er svært viktig at omsorgssenteret har gode rutiner for oppfølging av skolearbeidet. Det bør ikke være opp til den enkelte ansatte om det gjøres lekser eller ikke. Enslige mindreårige har behov for repetisjon i enda større grad enn andre elever. For å få til det er skolen avhengig av at omsorgssenteret stiller opp.

Ved bosetting er det viktig at skolen formidler hvilket faglig utgangspunkt elevene har og hvordan de fungerer i skolesituasjonen. Det gir den nye skolen bedre forutsetninger for å tilpasse undervisningen og legge til rette for en god oppstart ved ny skole.

Suksessfaktorer:

- *fleksibilitet i arbeidet med barnet*
- *felles strategier voksne i mellom*
- *rutiner for samarbeid mellom skole og omsorgssenter*

2.2.3 Motivere barna

Vi opplever at barna i all hovedsak er topp motiverte for innsats på skolen når de kommer til omsorgssenteret. Norsk skole er annerledes enn det mange av barna er vant til fra hjemlandet. Vi snakker derfor tidlig etter ankomst med barna om viktigheten av opplæring og de forventninger som stilles til dem. For at barna skal forstå informasjonen og selv kunne stille spørsmål, bruker vi tolk i samtalen. Vi har også vært pådriver for at skolen har en slik velkomstsamtale første skoledag.

Noen barn kan etter en tid på skolen bli frustrert over hvor krevende skolehverdagen faktisk er. Da erfarer vi at hyppige samtaler med tolk har god effekt. Når barna får mulighet til å uttrykke seg og får gode forklaringer på et språk de behersker, blir det lettere for dem å gradvis forstå mer av hva som forventes av dem, og av hva som foregår rundt dem. Vi har hatt veldig lite skolefravær.

Suksessfaktorer:

- *velkomstsamtale med barnet*
- *hyppige samtaler med barna om deres skolehverdag, med bruk av tolk*

2.2.4 Strukturert samarbeid med skolen

Omsorgssenterets ledelse og skoleansvarlig har faste møter med skolen for å diskutere skolesituasjonen og samarbeid. I tillegg er det løpende dialog mellom den enkelte avdelingen og lærerne. Alle som jobber på avdelingen er involvert i kontakten med skolen. De ansatte på avdelingene er på Fronter³ og bruker mobil skole/e-post som dialogsform med skolen.

I tillegg har vi internt en løpende dialog, og iblant møter, mellom skoleansvarlig og skolekontaktene på de enkelte avdelingene. En av de ansatte på hver avdeling har et særlig ansvar som skolekontakt.

I dialogen med skolen har det vært viktig å kunne være åpne både om det som fungerer bra og om utfordringene rundt barna og deres skolesituasjon.

Vi har gode erfaringer med å ha et tett og nært samarbeid, og med å informere hverandre om situasjoner som oppstår og behov for oppfølging. En viktig forutsetning for å kunne ha en god dialog med skolen er at omsorgssenteret følger opp sine oppgaver, noe som krever at vi har detaljerte rutiner for vår oppfølging.

Suksessfaktorer:

- *strukturert samarbeid*
- *oppfølging av de ansatte på avdelingene*

2.2.5 Utveksling av informasjon og taushetsplikt

Taushetsplikten er et viktig tema på omsorgssenteret. Dette gjelder også i dialogen med skolen. Vi bruker ikke navnet på barna i den skriftlige dialogen med skolen. I stedet har vi avtalt med skolen at vi kan bruke barnets DUF-

3 Fronter er skolens læringsportal.

nummer⁴. Vi sender regelmessig informasjon til skolen om hvilke barn som kommer til senteret og hvilke som reiser. Den informasjonen har omsorgssenteret mulighet til å gi, jf. bvl § 6.7 om taushetsplikt.

Vi er bevisste når det gjelder hvilken informasjon vi gir videre til skolene om barnas bakgrunn og behov. Vi har som praksis at vi alltid snakker med barna om hva som kan fortelles videre til læreren. Det er primærkontakten til barnet som gjennomfører de faste ukentlige samtalene med barnet og som sammen med barnet vurderer hva det er relevant for skolen å vite. Hvis barna ikke vil at informasjon skal gis videre, blir det kun fortalt videre dersom omsorgssenteret mener at det er viktig at skolen får denne informasjonen for å kunne gi et godt skoletilbud. Vi har opplevd at skolen reagerer hvis de ikke får informasjon de mener er relevant. På avdelingsmøtene har vi derfor ofte som tema hva som skal gis videre av informasjon.

Informasjon fra skolen til omsorgssenteret skjer rutinemessig via en fredagsmail. Her kommer informasjon som ikke er på individnivå, men om ting som har skjedd på skolen, og/eller hva som skal skje i uken/tida framover, og som det er viktig å samarbeide om. Denne tilbakemeldingen kan ofte være et godt utgangspunkt for ansattes oppfølgende dialog med barna på avdelingen.

Suksessfaktorer:

- *trygg og regelmessig informasjonsflyt mellom omsorgssenter og skole*
- *oppfølging av de ansatte på avdelingene med tanke på taushetsplikt og informasjon*

4 Et DUF-nummer er et tolvstifret nummer som blir gitt til alle som søker om opphold i Norge.

2.3 Pedagogikk

Elever i grunnskolen og i videregående skole med annet morsmål enn norsk og samisk, har rett til særskilt norsk-opplæring til de har tilstrekkelig ferdighet i norsk til å følge den vanlige opplæringen i skolen. Om nødvendig har slike elever også rett til morsmålsopplæring, tospråklig fagopplæring eller begge deler. Morsmålsopplæringen kan legges til en annen skole enn den eleven til vanlig går på, jf. opplæringsloven §§ 2-8 og 3-12.

2.3.1 Pedagogiske grunnprinsipper

Vi planlegger undervisningen ut i fra at barna som oftest har kort botid ved omsorgssenteret. Dette har påvirket hvordan vi tenker rundt pedagogisk plattform og lærerressurser. For eksempel har vi erfart at det er vanskelig å bruke de vanlige læremidlene i undervisningen. I stedet har vi innenfor de skolefaglige rammene valgt å skreddersy og tilpasse lærematerialet, slik at det er tilpasset forutsetningene til barna. Vi har utarbeidet pedagogiske grunnprinsipper som gir en retning for arbeidet

Suksessfaktor:

- *skreddersy lærematerialet så det er tilpasset barnas forutsetninger*

2.3.2 Lærernes norsk- og pedagogikkkompetanse

Det er viktig å ha riktig kompetanse i lærergruppen for å kunne gi barna et tilpasset undervisningstilbud. På vår skole ønsker vi at lærerne skal ha Norsk 2, gjerne kombinert med migrasjonspedagogikk. Kompetanse innenfor migrasjonspedagogikk er viktig for å forstå bakgrunnen og behovene til barna som er i en situasjon de ikke kjenner. Det er viktig at lærerne forstår hva som må være på plass i en slik situasjon for at barnet skal kunne lære.

Vi har god erfaring med tospråklige assistenter.

Suksessfaktorer:

- *kompetanse hos lærerne i andrespråkspedagogikk*
- *tospråklige assistenter eller tospråklige lærere*

2.3.3 Lærers kompetanse innen norsk som andrespråk

På skolen ser vi at det er viktig at lærere har kompetanse i å undervise i norsk som andrespråk, og at det også er relevant med spesialpedagogisk kompetanse. Det er et stort behov for lærere med tospråklig fagkompetanse som kan undervise på barnas morsmål, og arbeide tett sammen med lærer(e) som underviser i og på norsk. Morsmålsundervisning og tospråklig fagopplæring er også viktig, både med tanke på barnets språklæring og kompetanse generelt, men også med tanke på at noen barn ikke kommer til å fortsette sitt liv i Norge.

Utover dette ser vi generelt at det er en fordel at lærere evner å tilpasse lærestoffet, og at de ikke går for fort fram. Vi ser også at læringsutbyttet øker når lærerne stopper opp mer underveis og sjekker hva elevene har forstått.

Suksessfaktor:

- *identifisere kompetansebehov og søke bredt etter kompetanse*

2.3.4 Gruppestørrelse og gruppeinndeling

På vår skole har vi fokus på små klasser og grupper. Grunnen til dette er at flere av barna har lite skolegang eller er analfabeter, mens andre har flere års skolegang. Vi har derfor god erfaring med å differensiere med tanke på gruppestørrelse og inndeling av grupper ut fra barnas bakgrunn og behov.

For å sikre tilpasset undervisning har vi en kartlegging med bruk av tolk i en samtale med eleven ved skolestart. Vi bruker ikke noe kartleggingsverktøy, men gjennomfører en fri samtale med barnet. Det er ikke alltid at informasjonen vi får på dette tidspunktet stemmer helt, men kartleggingen er likevel et utgangspunkt når vi skal planlegge undervisningen.

Suksessfaktorer:

- *små grupper og differensiering*
- *kartleggingssamtale*

2.3.5 Skolepersonale deltar på opplæring på omsorgssenter

Omsorgssenteret har invitert personale fra skolen til å delta på samme opplæring som nyansatte ved omsorgssenteret. Innsikt i traumesensitivt barnevern har blant annet bidratt til at lærerne har bedre forståelse for den situasjonen barna er i, og hvorfor det kan oppstå konflikter. Lærerne har også fått bedre innsikt i hvordan omsorgssenteret arbeider med utfordringer knyttet til det enkelte barn, og kan i større grad «spille på lag» med omsorgssenteret for å løse utfordringene. Erfaringen er at dette bidrar til en bedre hverdag for barna.

Suksessfaktor:

- *personale fra skolen deltar på opplæring i regi av omsorgssenteret*

2.4 Ideer til skoleaktiviteter

2.4.1 Inkludering på skolen

Vår skoles målsetting er at barna fra omsorgssenteret skal oppleve at de er en naturlig del av skolen. Det betyr blant annet at barna skal ha mot til å kontakte de andre elevene. Vi har erfart at vi må jobbe aktivt med inkludering hele tiden. Det kan for eksempel være «bli kjent-dager», prosjektdager eller at vi bryter opp timeplanen ved at elevene arbeider på tvers av klasser og trinn. Vi erfarer at elevene i mottaksklassen både gruer og gleder seg. Dette arbeidet er en del av vår sosial-psykologiske handlingsplan.

Vi har rutiner for overføring av elever fra mottaksklasse til ordinær klasse. Barna hospiterer i våre «ordinære» klasser før de overføres til skolen som er lokalisert nærmere boligen de bor i. Hospitering er viktig for å prøve ut hvordan overflytting til ordinær klasse fungerer, og for å trygge både skole, hjem og det aktuelle barnet. Opplæringsloven sier at barna kan være maks to år i velkomstklassen. Målet er hele tiden å legge et godt grunnlag for at barna skal komme over i ordinære klasser.

Suksessfaktorer:

- *jobbe aktivt med integrering*
- *arrangere «bli kjent dager», prosjektdager og timer på tvers av klasser og trinn*

2.4.2 Svømmeopplæring og biblioteksbesøk

Mange av de enslige mindreårige kan ikke svømme. I tillegg har mange av dem dramatiske opplevelser knyttet til flukt over vann.

Skolen tok initiativ til å lage et eget opplegg for svømmeopplæring. En gruppe enslige mindreårige fikk reise til svømmehallen i nabokommunen i skoletiden. Turen til svømmehallen ble kombinert med besøk på biblioteket. Det ble satt av en dag i uken til dette. Både lærere fra skolen og personale fra omsorgssenteret fulgte barna.

Svømmetreningen og besøket på biblioteket var en svært positiv opplevelse for barna. Alle lærte å svømme i løpet av perioden svømmeopplæringen pågikk. Det ga i seg selv en god mestringsfølelse. Barna fant også stor glede i å være på biblioteket og låne med seg bøker og filmer hjem.

Suksessfaktorer:

- *organisere lystbetont og trygg svømmeopplæring⁵*
- *regelmessige besøk på biblioteket*

2.4.3 Sommerskole

Sommerskolen har sitt utgangspunkt i at skolen har sommerferie i to måneder. Dette er svært lenge når mange av barna ikke har nettverk i Norge og derfor heller ikke har noen å dra på ferie til. To måneder er også lenge uten de vanlige rutinene som vi har i løpet av skoleåret. Vår erfaring er at det er viktig at struktur og rammer opprettholdes for denne barnegruppa.

5 Link: <http://www.udir.no/Lareplaner/Veiledninger-til-lareplaner/Revidert-2013/stottemateriell-for-larere-og-instruktorer-i-grunnskolen/>

En pedagogisk rådgiver på omsorgssenteret har bakgrunn som lærer i innføringsklasser/mottaksklasser. Den første sommeren startet hun sommerskole for de nyankomne barna (norskundervisning). Siden har vi videreutviklet dette til å bli en sommerskole for alle barna.

Sommerskolen er nå en kombinasjon av undervisning og idrettsaktiviteter. Undervisningen foregår i egne lokaler på senteret, og idrettsaktivitetene foregår ute og stort sett i nærheten av senteret. I 3 - 4 uker har vi skole/ idrett tre dager i uken fra kl. 10.30 til 15.30, inkludert lunsj mellom skole- og idrettsaktivitet.

Undervisningsaktiviteter: Vi har best erfaring med å ha mellom fire og åtte barn i hver gruppe. Selv om sosialfaglig rådgiver og pedagogisk rådgiver på omsorgssenteret har undervist hver sin gruppe, er vi helt avhengig av at miljøpersonalet også underviser. Omsorgssenterets skolerådgiver har laget undervisningsopplegget, og en av miljøarbeiderne har hatt alt det praktiske forarbeidet. Vi har ansatt en afghansk assistent som hver morgen går rundt på alle avdelingene for å motivere barna til å delta. De aller fleste barna deltar, men de som har vært hos oss lengst kan være vanskelige å motivere. For disse barna er sommerskolen valgfri. Det fungerer best med et forutsigbart undervisningsopplegg og tradisjonell klasseundervisning bestående av grunnleggende norsk, noe matematikk og noe samfunnsfag.

Vi ser at spesielt de nyankomne barna utvikler sine norskkunnskaper i løpet av sommeren. Skolen har gitt tilbakemelding om at flere av barna har en bedre faglig utvikling gjennom sommeren enn minoritetsspråklige barn som bor sammen med foreldrene sine.

Idrettsaktiviteter: En assistent har hatt ansvar for å lage opplegget. Sosialfaglig rådgiver har deltatt sammen med ham, i tillegg til andre voksne fra avdelingene. Aktivitetene har variert, det har vært mye fotball, men også cricket, volleyball og sykling. Det er mye læring i idrettsaktivitetene, som også er en god arena å observere hvordan barna fungerer sosialt. Det er viktig at barna holder seg i fysisk aktivitet, og det er selvsagt en verdi i seg selv at de har det gøy.

Vi er ikke pålagt å gjennomføre sommerskole, og utgiftene til assistent, idrettsutstyr og skolemateriell dekkes av eget budsjett. Miljøpersonale og avdelingsledere mener likevel at dette «spares inn» ved at man forebygger og minsker uro ved at det opprettholdes noe struktur og at det foregår gode og meningsfulle aktiviteter.

Suksessfaktorer:

- *sommerskole må forankres i ledelsen på omsorgssenteret*
- *assistent som snakker språket til mange av barna må være tilstede*
- *klare forventninger fra miljøpersonalet om at barna deltar*
- *miljøpersonalet deltar i undervisningen*
- *en som har lærerkompetanse/erfaring lager undervisningsopplegget og/eller veileder miljøpersonalet*
- *idrettsaktivitetene ledes av en med kompetanse/erfaring innenfor idrett*
- *dersom det ikke er mulig å finne pedagog og/eller idrettsansvarlig, kan man vurdere andre typer aktiviteter*
- *skole og idrettsaktiviteter tas seriøst av alle ansatte på omsorgssenteret*
- *unngå andre konkurrerende aktiviteter på dager det er sommerskole/ idrett*
- *sommerskolen foregår når det ikke er ramadan*

2.5 Overordnede grep

2.5.1 Et godt system for minoritetsspråklige elever

Vi som skolemyndighet har lykket med god organisering og godt samarbeid med omsorgssenteret. Vår kommune har bosatt 50 flyktninger i året. Vi har innføringsgrupper på to skoler. Vi har sammen med skoleansvarlig på omsorgssentret utviklet et system for arbeidet med de minoritetsspråklige elevene, inkludert de mindreårige asylsøkerne. Vi har klar ansvarsfordeling og rutiner for hva som skal gjøres, dette inkluderer også samarbeidet med representanter/verger. Selv om det i 2015 ankom langt flere enslige mindreårige enn tidligere, klarte vi på bakgrunn av god organisering og ansvarsfordeling å ta imot og følge opp barna på en tilfredstillende måte.

Vi kartlegger barna tidlig. På bakgrunn av kartleggingen tilpasser vi barnas fag- og tidedelingsplan. I tillegg har vi vært med i et prosjekt i NAFO⁶ (Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring) i halvannet år om «Sent ankomne minoritets elever». Prosjektet har gitt bedre forståelse og bedre rutiner. Vår kommune er også med i andre tiltak knyttet til minoritetsspråklige. Faglig utvikling og utveksling mellom ressurspersoner som har erfaring og kunnskap om minoriteter, skole og gode tiltak har vært viktig for suksessen.

Vi kan snu oss raskt når endringer kreves. Det har vært umulig å finne en tospråklig lærer med utdanning som kan norsk og minoritetsspråket – spesielt språk fra Afghanistan. Vi har fått tak i en tospråklig assistent. Vi har brukt andre tospråklige lærere med kulturkompetanse til å støtte dette arbeidet.

6 Nasjonalt senter for flerkulturell opplæring skal bidra til at den nasjonale utdanningspolitikken blir iverksatt og gjennomført slik at barn, unge og voksne kan få en likeverdig og tilpasset opplæring av høy kvalitet i et inkluderende fellesskap.

Det er viktig å normalisere hverdagen, slik at barna får en så vanlig dag som mulig. Skoleeier skal ha et forsvarlig system i forhold til lovverk, og et godt system i forhold til den praktiske gjennomføringen. Dette kan jo være overveldende for skolene, men et godt system er god hjelp i dette arbeidet.

Vi har opplevd god dugnadsånd fra skolene som er involvert. Vi har lagt ut rutinene våre på NAFOs hjemmeside. Vi har også prøvd å legge til rette for det vi kan legge til rette for, blant annet å gi et utvidet grunnskoletilbud (et ekstra år).

Det at omsorgssenteret har en skoleansvarlig er viktig for oss. Det er hun som holder i mange tråder og som diskuterer hver enkelt elev, og som kan ta med seg informasjon tilbake til omsorgssenteret.

Suksessfaktorer:

- *gode og omforente rutiner for minoritetsspråklige elever, pluss tilpassede rutiner for enslige mindreårige asylsøkere*
- *at vi har gode vedlikeholdsrutiner for å oppdatere rutinene og at alle involverte kjenner disse*
- *fast møtestruktur mellom omsorgssenter, skole og evt. andre aktører*
- *kompetansebygging blant annet gjennom samarbeid med kompetansesentre som f.eks. NAFO*

2.5.2 Skolers organisering av undervisningen

Eksempel 1

Vår skole har gode erfaringer med at enslige mindreårige asylsøkere på barnetrinnet går rett inn i klassene. Der er det stort sett de samme lærerne som har alle fag, noe som gjør det enklere å følge opp den enkelte elev.

På ungdomstrinnet får enslige mindreårige asylsøkere grunnleggende norsk i en velkomstkasse. Overføring til vanlige klasser skjer på grunnlag av en vurdering av den enkeltes faglige nivå og modenhet.

Vår erfaring er at den beste måten å integrere de enslige mindreårige i skolehverdagen på er å få dem ut i klassene så raskt som mulig. Om de blir i velkomstkassen for lenge, blir de gående mye for seg selv. Det er heller ikke heldig for miljøet i velkomstkassen.

Plassering på riktig trinn ut fra alder, modenhet og skolebakgrunn er en utfordring. På vår skole plasseres de enslige mindreårige et trinn ned i forhold til hvor gamle de er oppgitt å være.

Suksessfaktorer:

- *raskt inn klassene*
- *fordel om omsorgssenteret har en skoleansvarlig med pedagogisk bakgrunn*

Eksempel 2

Skolen vår har blandede erfaringer med å ha elever som er enslige mindreårige asylsøkere i en egen innføringsklasse. En erfaring er at de ble gående for mye for seg selv. Ungdommene følte seg utenfor og adskilt fra de andre. Å sende de enslige mindreårige ut i ordinære klasser når de er

klare for det, bidrar til å bryte ned barrierer. Tilhørighet i en klasse betyr svært mye for disse barna, og er en viktig motivasjonsfaktor i forhold til skolearbeidet.

Undervisningen bør tilpasses nivået til den enkelte elev hele veien. Enslige mindreårige asylsøkere blir tatt ut av ordinære norsktimer for å få tilpasset undervisning. Lærerne bør aktivt søke å etablere gode relasjoner til disse ungdommene, for eksempel ved å vise at de ønsker å bli kjent med dem og at de er interessert i å bidra til en god skolehverdag.

Suksessfaktorer:

- *de enslige mindreårige bør flyttet til «sin» klasse så fort de er klare for det*
- *lærere som arbeider aktivt for å etablere gode relasjoner til de enslige mindreårige*

2.5.3 Bruk av tolk

Tolk bør benyttes på et informasjonsmøte en av de første dagene de enslige mindreårige er på skolen. Der bør skolen informere om hvilke forventninger de har til elevene og hvilke regler som gjelder. Elevene bør få anledning til å stille spørsmål.

Senere kan det være lurt å tilkalle tolk dersom det har vært konflikter. For den enslige mindreårige og andre involverte er det viktig å få forklart seg, og få forståelse for hvorfor konflikten oppsto.

På vår skole erfarer vi at det er viktig å bruke tolk når viktige ting skal formidles til barna. Bruk av tolk kan medføre at vi unngår misforståelser og problemer som enkelt kunne vært løst. Vi har erfart at vi tror at barna har

forstått informasjon som har blitt gitt på norsk, men at de i praksis ikke har oppfattet den. Det gjelder særlig i forhold til det som går på å bevisstgjøre barna slik at de forstår sin rolle på skolen, og vet hvilke forventninger som stilles til dem. Det handler også om andre ting, som sosiale koder, regler for IKT, dialog om vanskelige ting osv.

Det er lurt å bruke omsorgssenteret og deres kompetanse til å finne gode tolker. Omsorgssenteret hjelper skolen med for eksempel veiledning, formidling av egne erfaringer med tolkebruk, og foreslår hvordan vi kan gjennomføre tolkesamtalene. Det handler i stor grad om tilrettelegging og nok tid til å kunne organisere og gjennomføre tolkesamtaler. Vi bruker telefontolk i større grad enn før og er mer bekvemme med dette enn tidligere.

Suksessfaktorer:

- *tolk må brukes ved behov*
- *finn gode tolker*
- *opplæring i bruk av tolk*
- *bruk av tolk er særlig viktig når barna er nye på skolen*
- *bruk tolk i konfliktsituasjoner for å redusere konfliktnivå*

2.5.4 Introduksjon til skolehverdagen

Vi på omsorgssenteret tenker at det er viktig at skolen etablerer arenaer og prosjekter for å inkludere elevene i velkomstklassen. Det er ulikt hvor klare barna er for å bli inkludert i et større skolemiljø. Omsorgssenteret er i dialog med skolen for å finne den riktige balansen for barna. Omsorgssenteret tilbyr skolen å delta med informasjon både på interne møter med lærere og på eventuelle møter med skolens FAU.

Suksessfaktorer:

- *etablere arenaer og prosjekter på skolen*
- *bidra med informasjon om hva et omsorgssenter er og hvem barna der er*

2.5.5 Oppfølging av barnets skolegang

På vårt omsorgssenter har vi fast leksetid for barna på avdelingene, og ansatte skal kvittere på at lekser er gjort. Vi ser at språkbarrieren er kjempeutfordrende. Derfor har vi fokus på at våre ansatte skal bli enda flinkere til å hjelpe barna i sin norsklæring. Ansatte oppmuntres særlig til å øve på å uttale begreper sammen med det enkelte barn, og til å være med på å motivere og spre informasjon om viktigheten av å gå på skole og å lære norsk.

Ansatte oppfordres også fortløpende til å melde fra internt dersom han/hun mistenker at barn har spesielle utfordringer som bør følges opp tettere, f.eks. via PPT eller BUP, slik at omsorgssenteret og skolen kan opprette dialog om dette på et tidlig stadium.

Suksessfaktorer:

- *øke ansattes bevissthet om betydningen av at barna lykkes med norsklæring og med å mestre sin skolehverdag*
- *motivere ansatte til å øve norsk med barna*
- *melde raskt fra dersom et barn har spesielle utfordringer som bør følges opp*

3 OPPSUMMERING

Her følger en overordnet oppsummering av de viktigste rådene fra intervjuene.

i) Tett og systematisk samarbeid

Tett og systematisk organisering av samarbeidet mellom omsorgssenter og skole, gjerne også god kontakt med kommunen, er viktig. Samarbeidet bør gjerne formaliseres og planlegges helt i starten. Omsorgssenteret og skolen bør bli enige om hvordan kommunikasjonslinjene skal gå, og det bør heller legges opp til for mye enn for lite informasjon. Daglig kontakt i starten kan være greit, og det bør drøftes hva som er greit og ikke. Skole og omsorgssenter kan bygge broer for eksempel ved å besøke hverandre. Samarbeid bør innebære god informasjonsflyt begge veier.

ii) Starte læring raskt og opprettholde et lærings- og sosialiseringsmiljø

For mange elever vil det å komme raskt i normalklassene gi bedre sosialisering, integrering og bedre læring, spesielt i norsk. Læringen bør opprettholdes i sommerferien. At omsorgssenteret har pedagogisk kompetanse framheves som en klar fordel. Det er også viktig at omsorgssentret er i dialog med skolen hvis de tror at barn trenger tilrettelagt undervisning.

iii) Skolen og omsorgssenteret må akseptere sine særtrekk

Omsorgssenteret må forstå skolens muligheter og begrensninger. Videre må skolene akseptere at omsorgssentrene har turnustjeneste og at det er utfordringer knyttet til skiftende bemanning osv. Det er viktig at skolen forstår at de fleste enslige mindreårige asylsøkere er ressurssterke barn i en sårbar situasjon og ikke sårbare barn i seg selv. Skolene må bruke omsorgssentrenes ekspertise på denne gruppen barn. Dette inkluderer å ta imot opplæring dersom dette tilbys av omsorgssenteret.

iv) Ulike tilnærminger og måter å arbeide med barna på

Det er ulike tilnærminger og måter å arbeide med enslige mindreårige asylsøkere på når det gjelder skolearbeid. Noen mener at stram struktur og klare rammer gir mestringsfølelse. Andre har en mer traumesensitiv tilnærming hvor trygge rammer og fleksibel gjennomføring er viktig for barnets mestringsfølelse. Begge tilnærminger har felles at en mest mulig normalisert hverdag med skole og daglig struktur har en helsefremmende effekt.

Referanser:

Barne- ungdoms- og familiedirektoratet. (2015). Samarbeid mellom skole og barnevern: En veileder. *I samarbeid med Utdanningsdirektoratet*. Retrieved from <http://www.bufdir.no/nn/Barnevern/Skoleveileder/>

Barne- ungdoms- og familieetaten. (2010). *Oppfølging av skole og opplæring for barn og unge som bor i fosterhjem, institusjon og omsorgssenter: en veileder*. [S.l.] ;: Bufetat, <http://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUFo0002069>.

Williksen, R., Karlson, H., Martinsen, V., Sivertsen, S., & Haarberg, K. (2014). Evaluering av omsorgsreformen for enslige mindreårige asylsøkere. Retrieved from <http://www.bufdir.no/bibliotek/Dokumentside/?docId=BUFo0002724>

Barne-, ungdoms-
og familiedirektoratet

Postadresse
Postboks 2233
3103 Tønsberg

Besøksadresse
Stensberggaten 27
0170 Oslo

bufdir.no

